
HET VOORKOMEN VAN ENKELE ZWEMEENDSOORTEN IN NOORD-HOLLAND
AAN DE HAND VAN PRESENTIEPERCENTAGES

C.S. Roselaar

INLEIDING

Sedert 1962 houd ik naast mijn waarnemingenboekje een schrift bij, waarin ik elke ekskursiedag de waargenomen vogelsoorten met een kruisje aangeef. In de loop der jaren heb ik zo geleidelijk de vogels van 6200 verschillende dagen aangekruisd, wat neer komt op zo'n 280.000 kruisjes. Hieruit valt een schat van gegevens te halen, vooral over de doortrektijd van bepaalde vogels, zoals regenwulp, bosruiter, geoorde fuut, etc. Het systeem is nog te verfijnen door naast het al-of-niet voorkomen van een soort ook het op die dag waargenomen aantal op te zoeken in het notitieboekje. Dat valt wel te doen voor bovengenoemde soorten, maar van meer algemene soorten is het aantal doorgaans niet vermeld. Bij enkele soorten ziet men een teruggang of toename van het aantal waarnemingen per jaar. Ten dele komt dat doordat andere ekskursieterreinen dan in het verleden bezocht werden, maar van een aantal soorten is de status wel degelijk gewijzigd.

In dit artikel wil ik vooral ingaan op het seizoensvoorkomen van een aantal zwemeenden en de verandering van status van deze soorten, met name van de zomertaling. Deze taling is de laatste jaren in Nederland hard achteruitgegaan (Zomerdijk, 1978), en hoewel de winterpopulatie in West Afrika na een korte inzinking weer op het oude niveau is

(Roux et. al., 1978, met verdere verwijzingen) treedt in Nederland klaarblijkelijk geen herstel op. Zomerdijk (1978) geeft argumenten voor deze achteruitgang; hij schat dat in 1977 ten hoogste 1/6 van de populatie van 1970 resteerde. In welke jaren de grootste klappen vielen valt uit de vrij schaarse broedvogelgegevens niet op te maken. Hierop zal in dit artikel nader worden ingegaan.

METHODIEK

In dit artikel zijn alle dagen geanalyseerd op welke ik ekskursies maakte in de Noordhollandse weidegebieden boven het Noordzeekanaal, inclusief Texel. Omdat het in de praktijk ondoenlijk bleek alle notitieboekjes op ekskursiegegevens te onderzoeken paste ik een paar vereenvoudigingen toe. In de eerste plaats kon ik wel de periodes van langere vakanties buiten Noord-Holland opzoeken en daarmee buiten het onderzoek laten, maar de gegevens van losse dagekskursies buiten het gebied konden niet uitgesplitst worden en zijn bij de Noordhollandse gegevens gevoegd. Het effect is mijns inziens verwaarloosbaar: het gaat om slechts 1 à 2% van het totaal aantal ekskursies en bovendien betreft het vaak aan Noord-Holland grenzende gebieden waar het verspreidingspatroon

in de tijd van de eendensorten waarschijnlijk hetzelfde is. In de tweede plaats beschouwde ik als doorgebracht in een weidegebied een ekskursie, waar op tenminste één der soorten slobend, zomertaling, wintertaling, krakeend of smient gezien werd. Weliswaar zullen er nu enkele vreemde biotopen insluipen, bijvoorbeeld smienten op een kwelder waar men tevergeefs naar zomertaling zal speuren, en er zullen ook wel eens ekskursies in een weidegebied geweest zijn waar geen der vijf soorten gezien werd, met name 's winters, maar waarschijnlijk is dit toch te verwaarlozen; het aantal dagen met zwemeenden op de ekskursies is overigens door het hele jaar heen vrijwel konstant 80%. De wilde eend werd niet in het betoog betrokken: de soort komt in veel meer biotopen voor, en bovendien is de presentie op alle dagen van het jaar nagenoeg 100%. De pijlstaart is in Noord-Holland nauwelijks aan weidegebieden gebonden en bezoekt meer wadkusten en kwelders; ook deze soort bleef buiten beschouwing, want de presentie zou meer een aanwijzing geven over de frekwentie waarmee ik Wieringen of Texel bezocht.

Het aantal ekskursiedagen naar weidegebieden in de periode 1962 tot en met 1978 is gegeven in tabel 1. Om veranderingen in presentie in de loop der jaren te bekijken werd ook het aantal ekskursiedagen per jaar opgeteld: zie tabel 2. Hierbij valt op dat ik in

Tabel 1: Aantal dagen met ekskursies door Noordhollandse weidegebieden van 1962 tot en met 1978.

	jan.	febr.	mrt.	apr.	mei	juni	juli	aug.	sept.	okt.	nov.	dec.
1e decade	122	133	154	154	140	127	95	125	127	135	133	137
2e decade	132	119	153	153	143	124	77	127	132	141	145	133
3e decade	143	123	178	139	140	111	109	144	137	142	139	118

sommige jaren bijna dagelijks weidegebieden bezocht heb, bijvoorbeeld werd in 1967 slechts 1 dag gemist. Hierbij moet worden aangetekend dat ik in Amsterdam werk en dagelijks per trein door weidegebieden op en neer reis, aanvankelijk vanuit Hoorn, later vanuit Alkmaar. De gegevens over 1978 hebben alleen betrekking op de eerste zes maanden van het jaar.

RESULTATEN

PRESENTIE PER DECADE VAN JANUARI TOT DECEMBER, 1962 t/m 1978 GESOMMEERD.

Smient - *Anas penelope*
(zie figuur 1, nummer 1)

Aanwezig op bijna alle ekskursiedagen van half september tot en met half april. Met name vlak voor vorstival (half december) en vlak erna (februari - maart) op nagenoeg 100% der weide-ekskursies aanwezig. Praktisch afwezig gedurende de broedtijd, maar niet-broeders en ô in eclipse-kleed arriveren in klein aantal vanaf augustus. Verdwijnt eind april, maar enkele paartjes of onvolwassen dieren blijven soms hangen tot begin mei.

Wintertaling - *Anas crecca*
(zie figuur 1, nummer 2)

Zeer verbreid in april en in augustus-september, dus vlak voor en na de broedtijd; 's winters iets minder algemeen, 's zomers vrij zeldzaam: de

Tabel 2: A. Aantal dagen per jaar dat ekskursies door Noordhollandse weidegebieden gehouden werden. Op deze aantallen zijn de presentiepercentages van de zwemeenden gebaseerd. (1962-1978)
B. Idem, maar alleen het aantal tussen 11 maart en 30 september, de periode dat de zomertaling aanwezig is.

	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	'71	'72	'73	'74	'75	'76	'77	'78
A	135	165	262	336	311	364	362	335	342	307	317	280	332	289	252	267	118
B	62	83	137	202	166	204	203	183	193	162	165	160	189	155	145	148	58

soort komt van oorsprong als broedvogel nauwelijks in Noord-Holland voor en valt daarnaast gedurende de nestelperiode en de vleugelrui weinig op.

Slobend - *Anas clypeata*
(zie figuur 2, nummer 3)

In tegenstelling tot de wintertaling een gewone broedvogel en aantallen in de zomer nauwelijks verminderend. Wordt vanaf augustus geleidelijk minder algemeen en verlaat ons land grotendeels voor eind november, om meestal eind februari - half maart terug te keren, maar blijft in zachte winters. Vanaf eind maart op volle sterkte aanwezig en op nagenoeg 100% der ekskursies te zien.

Krakeend - *Anas strepera*
(zie figuur 2, nummer 4)

De soort is een schaarse broedvogel van Noord-Holland en broedt nauwelijks in de weidegebieden. De aantallen zijn daarom zeer klein, behalve tussen begin augustus tot half november. Hier valt een twee-toppige curve op, met pieken begin september en eind oktober. Mogelijk wordt dit veroorzaakt door locale (Nederlandse) broedvogels met hun jongen en respectievelijk doortrekkers van elders. Ontbreekt 's winters vrijwel geheel.

Zomertaling - *Anas querquedula*
(zie figuur 2, nummer 5)

(Alleen gebaseerd op 1962 t/m 1974). Arriveert vanaf begin maart, maar vooral eind maart - begin april. Was midden april tot begin mei op ongeveer 80% van alle ekskursies te zien (dus bijna even vaak als de slobend), maar wat minder

gedurende de nestelperiode: de soort leeft dan zeer verborgen en doet dat ook in de periode van de vleugelrui. De hele maand augustus en begin september zeer frekwent te zien, maar daarna snel in aantal afnemend, met name in 't laatst van september. Enkelingen tot in november, afwezig gedurende de winter.

PRESENTIE IN VERSCHILLENDE JAREN

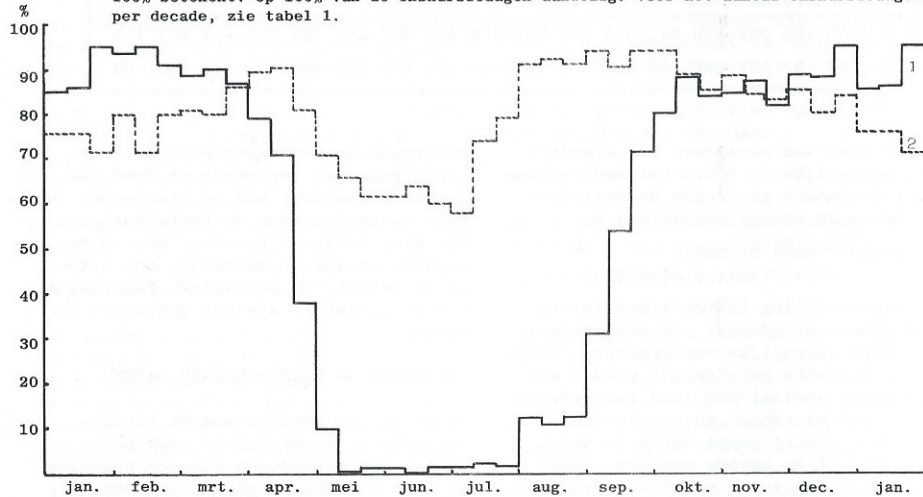
Om weersinvloeden en andere toevalligheden te vermijden is vaak het aantal ekskursiedagen van een beperkte periode bekeken in plaats van een heel jaar.

Zo komt de zomertaling voornamelijk tussen 11 maart en 30 september voor, zodat alleen die periode beschouwd is en de incidentele vogels op andere data niet meegeteld werden. Bij de smient is juist de zomerperiode buiten beschouwing gelaten, terwijl bij wintertaling en slobend de winterperiode apart bekeken is naast de rest van het jaar. De gegevens van de krakeend waren te gering om tot verdere splitsing over te gaan.

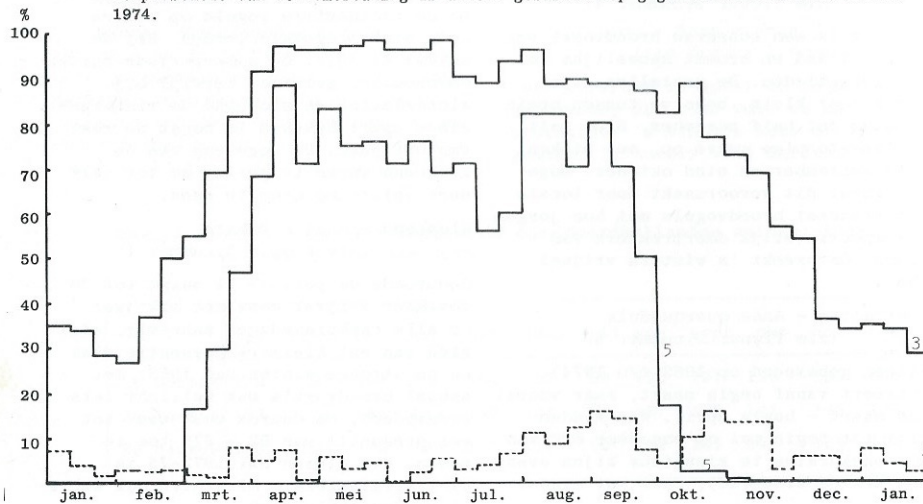
Slobend - *Anas clypeata*
(zie figuur 3, nummer 1)

Gedurende de periode 11 maart tot 20 november vrijwel konstant elk jaar op alle ekskursiedagen aanwezig, afgezien van wat kleinere presentie vlak na de strenge winter van 1963: het aantal broedvogels was wellicht iets verminderd, om daarna snel weer tot een presentie van 92 - 97% toe te nemen. Het kleine dal 1972-75 is niet verklaarbaar. Misschien ook weers- of voedselinvloeden?

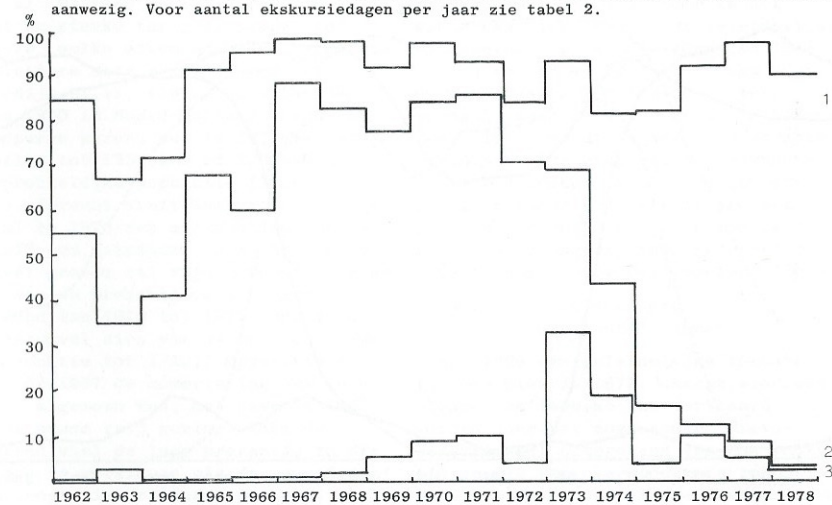
Figuur 1: Presentiepercentage van smient (1) en wintertaling (2) per decade van januari tot en met december, gesommeerd van 1962 tot en met 1978.
100% betekent: op 100% van de ekskursiedagen aanwezig. Voor het aantal ekskursiedagen per decade, zie tabel 1.

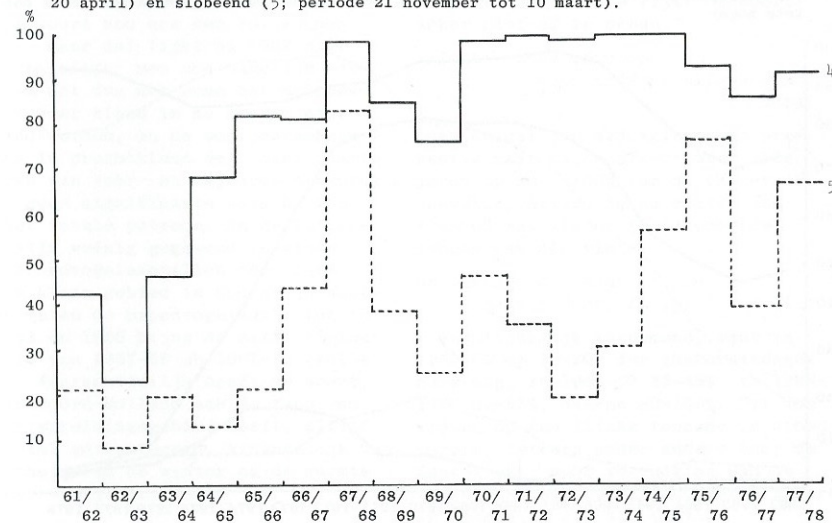
Figuur 2: Presentiepercentage van slobeend (3), krakeend (4) en zomertaling (5) per decade van januari tot en met december, gesommeerd van 1962 tot en met 1978.
De presentie van de zomertaling is alleen gebaseerd op gegevens van 1962 tot en met 1974.

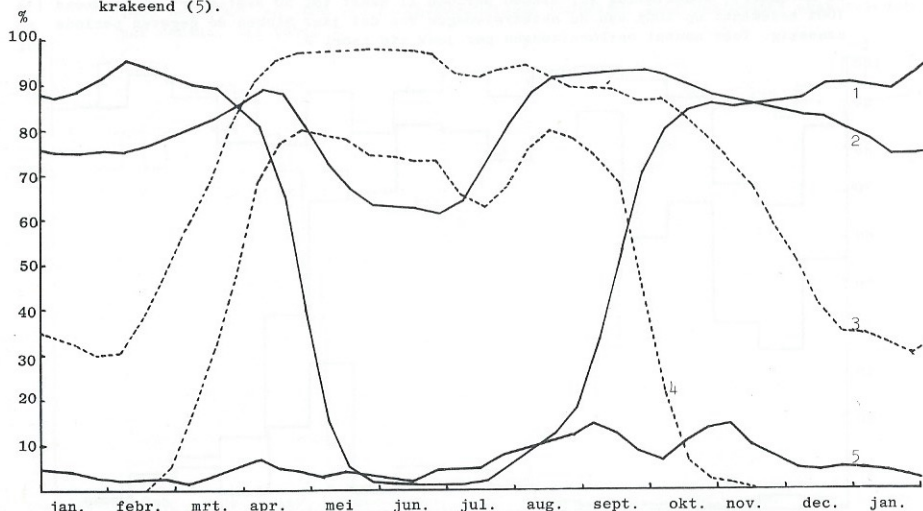
Figuur 3: Presentiepercentages door de jaren heen van slobeend (1; alleen periode 11 maart tot 20 november), zomertaling (2; alleen periode 11 maart tot 30 september) en krakeend (3).
100% betekent: op 100% van de ekskursiedagen van dat jaar binnen de gegeven periode aanwezig. Voor aantal ekskursiedagen per jaar zie tabel 2.

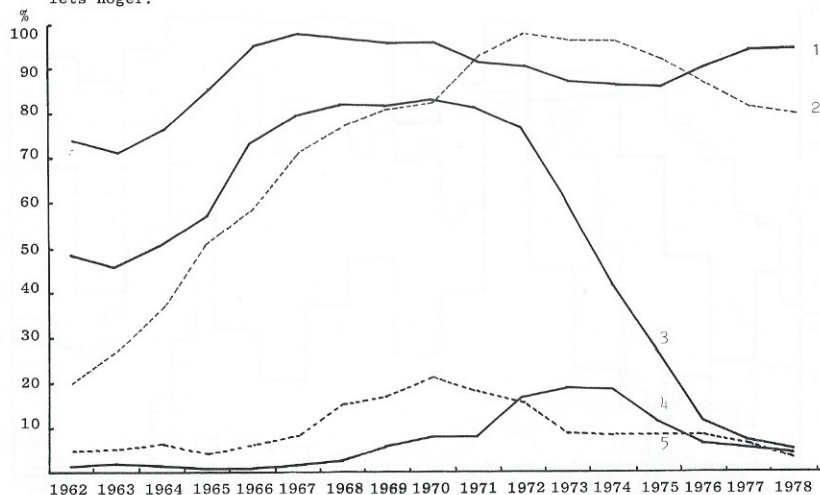
Figuur 4: Presentiepercentages door de jaren heen van wintertaling (4; periode 1 augustus tot 20 april) en slobeend (5; periode 21 november tot 10 maart).

Figuur 5: Glijdende gemiddelden (steeds drie decaden bijeengenomen) van het presentiepercentage gedurende het jaar van smient (1), wintertaling (2), slobend (3), zomertaling (4) en kraakeend (5).

Figuur 6: Glijdend driejaarlijks gemiddelde van de periode 1962-1978 van slobend (1; 11 maart tot 20 november), wintertaling (2), zomertaling (3; 11 maart tot 30 september), kraakeend (4) en pijlstaart (5). Smient (september tot april) gelijk aan 1, maar presentie nog iets hoger.

Zomertaling - *Anas querquedula*
(zie figuur 3, nummer 2)

Gedurende de jaren 1967 tot en met 1971 is de soort op 78 - 88% van alle ekskursies aanwezig. Daarna neemt de stand snel af: na twee matige jaren (1972-73) vindt er sterke terugval plaats in 1974-75, welke afnemende tendens daarna in kleinere mate wordt voortgezet. Zomerdijk et.al. (1971) schatten dat er in 1970 in Noord-Holland Noord 750 broedparen waren, wat in 1977 is teruggevallen tot 125 paar of 1/6 van de oorspronkelijke populatie (Zomerdijk, 1978). Terecht stelt Zomerdijk dat het aantal in 1970 een minimum was, en dat in 1977 een maximum, zodat de afname nog wel groter zal zijn geweest. Aan de hand van de presentiepercentages laat de stand van 1970 tot 1977 inderdaad een terugval zien van 84 naar 8%, ofwel een reductie tot 1/10!! Opvallend is dat vóór 1967 de zomertaling ook iets minder algemeen was; met name in 1963 was de stand vrij gering. Voor de slobend viel de lage presentie in die periode te verklaren uit de voorafgaande strenge winter, maar voor een vogel die overwintert in West-Afrika zoals de zomertaling kan dat geen invloed hebben. Het nog niet goed bekend zijn met de soort zou ook een rol kunnen spelen, maar dat lijkt na 1962 niet waarschijnlijk: men zou namelijk verwachten dat dan met name het eclipse- en juveniel kleed in de herfst niet herkend werden, en de voorjaarseksemplaren in prachtkleed wel, maar aparte analyse van voor- en najaarswaarnemingen geeft geen significante verschillen van het totale patroon. In de literatuur zijn weinig gegevens te vinden over broedvogelaantallen vóór 1968. In een klein gebied in Noordrijn-Westfalen waren de broedvogelaantallen in 1960-63 en 1966 bijna de helft kleiner dan die van 1957-59 en 1967-72 (Poltz, 1977). Waarschijnlijk heeft de soort, die in Noord-Holland aan de rand van z'n verspreidingsgebied leeft, altijd in aantal gefluktueerd, afhankelijk van de natheid van de winter en de warmte van het voorjaar.

In het als broedgebied nog marginaler Engeland waren er bijvoorbeeld veel broedvogels na de vochtige winter en het warme voorjaar van 1959. De sterke afname in 1974-75 is natuurlijk wel uitzonderlijk, en kan niet door lokale omstandigheden zijn opgetreden maar alleen door een catastrofe in het winterkwartier, en wel de geleidelijke uitdrijving van de Sahelzone van 1969 tot en met 1974. In West-Afrika zijn de winteraantallen inmiddels weer normaal, maar de stand neemt in Nederland niet toe: dit vindt zijn oorzaak óf in een wijziging van de trekroute óf in wijziging van het graslandgebruik in Nederland. Als alleen het laatste een rol zou spelen zou de stand in de ongewijzigde reservaten alweer op het oude peil moeten zijn.

Kraakeend - *Anas strepera*
(zie figuur 3, nummer 3)

Vanaf 1969 een geleidelijke toename tot een piek in 1973, daarna weer een afname. De toename kan verklaard worden door het zogenaamde 'Flevo-effect', het uitbreiden van een soort als gevolg van overproductie in optimale broedgebieden als de Flevopolders. De afname kan ik niet verklaren: in weidegebieden neemt de soort misschien wel af, maar elders lijkt de soort zeker niet af te nemen.

Smient - *Anas penelope*
(geen figuur, alleen winter-data)

Geen duidelijke wijzigingen in presentie maar bijna steeds over alle jaren op 90 - 100% van de ekskursies aanwezig. Alleen in de winter van 1962-63 wat minder (75%) door de lengte van die winter.

Wintertaling - *Anas crecca*
(geen figuur, 21 april tot 31 juli)

Klaarblijkelijk toenemend, want in 1962-63 op 10-20% der ekskursiedagen aanwezig, in 1964-67 35-45%, in 1968-1970 65-85%, daarna 80-100%. Dit zou wijzen op een flinke toename in broedvogels, hetgeen onder andere voor de Zaanstreek, door verruiging van de terreinen, ook reeds gesuggereerd werd in Zomerdijk et. al. (1971).

Wintertaling - *Anas crecca*
(zie figuur 4, nummer 4; data van
1 augustus tot 20 april)

Na een ineenstorting van de populatie ten gevolge van de strenge winter van 1962-63 treedt een geleidelijke toename op, zoals dat ook gevonden werd voor de presentie in de zomer. Vanaf 1968 's winters nagenoeg altijd aanwezig, behalve in de koudere winters van 1969-70 en 1976-77.

Slobeend - *Anas clypeata*
(zie figuur 4, nummer 5; data van
21 november tot 10 maart)

Sterk fluktuerend al naar gelang de strengheid van de winter: veel aanwezig bijvoorbeeld in de zachte winters van 1967-68 en 1975-76, weinig in koudere winters.

GLIJDENDE GEMIDDELDEN

Bepaalde trends worden vaak duidelijker als men gemiddelden van een aantal jaren samenneemt. De gegevens uit figuur 1 en 2 zijn daarom als glijdend 'drie-decaads' gemiddelde samengevoegd in figuur 5, de figuren 3 en 4 als driejaarlijks gemiddelde in figuur 6. In figuur 6 is bovendien nog de pijlstaart vermeld, waarbij men zich de opmerking

over deze soort onder 'Methodiek' dient te herinneren. Uit figuur 5 blijkt hoe verschillende soorten elkaar gedurende de seizoenen in het Noordhollandse weidegebied afwisselen. Figuur 6 toont de geleidelijke toename van de wintertaling (2; zowel zomer- als winter aantallen en daarom hier gekombineerd), de snelle afname van de zomertaling (3),

het ietwat fluktueren van de slobeend (1; het beeld van de smient is geheel overeenkomstig dat van de slobeend, maar de presentie ligt nog hoger wanneer men alleen september-april data gebruikt). De pijlstaart (5) toont een piek in 1970, de krakeend (4) in 1973-74.

SLOTOPMERKING

Uit presentiepercentages lijkt het verloop van eendenpopulaties vrij redelijk afgeleid te kunnen worden. Waarschijnlijk geldt dit ook voor andere vogelsoorten, mits zij niet al te algemeen zijn. Een huismus wordt bijvoorbeeld elke dag gezien, zonder dat een verschil in aantal tussen verschillende dagen tot uitdrukking wordt gebracht. De stand van de tureluur schijnt af te nemen, maar nog steeds worden in het broedseizoen dagelijks eksemplaren gezien op excursie, zodat de presentie (nog) niet afneemt. Minder algemene soorten kunnen wel geanalyseerd worden, zodat ik misschien mettertijd nog eens een aantal andere vogels de revue zal laten passeren.

SUMMARY

CHANGES IN OCCURENCE OF SOME ANAS-SPECIES IN THE PROVINCE NOORD-HOLLAND, THE NETHERLANDS, AS SEEN FROM PRESENCE PERCENTAGES.

Seasonal and yearly trends of 5 dabbling duck species are calculated from presence or absence of any numbers in meadow-area's in north-west Holland, as noted down for nearly 4800 trips made from 1962 to 1978.

For excursions made, see table 1 and 2; number 2 in table 2 refers to Garganey *Anas querquedula* only. Figures 1 and 2 show seasonal variation in frequency of presence for Wigeon *Anas penelope* (1), Teal *Anas crecca* (2), Shoveler *Anas clypeata* (3), Gadwall *Anas strepera* (4) and Garganey (5). Figures 3 and 4 give yearly trends for Shoveler (1; March-November only), Garganey (2; March-September only), Gadwall (3), Teal (4; August-April only) and Shoveler (5; late November to early March only): many species show a recovery of presence following the severe winter of 1962-63, being rather stable in subsequent mild winters; this also includes winter-numbers of non-depicted Wigeon. Garganey, a common breeder but always slightly fluctuating according to spring climate, strongly declined from 1971 onwards, probably as a consequence of desiccation of its sub-Saharan winter-habitat during these years. This over 90% decline is also reflected in breeding numbers; those of northern Noord-Holland falling back from over 750 in 1970 to slightly below 125 in 1977 (Zomerdijk, 1978). Although Sahel winter numbers increasing now, no sign of recovery in breeding numbers in Holland yet. Winter presence of Shoveler strongly fluctuates with climate. Increase of Gadwall probably caused by reclamation of Flevopolders, as in some other marsh-birds. Figures 5 and 6 summarise figures 1 to 4, showing running averages.

LITERATUUR

- Poltz, W. 1977. Bestandsentwicklungen bei Brutvögeln in der Bundesrepublik Deutschland. Dissertation, Universität zu Köln.
- Roux, F. et. al. 1978. L'Exploitation de la basse vallée du Sénégal (Quartier d'hiver tropical) par trois espèces de canards palearctiques et ethiopien. Terre et la Vie 32 (3): 387-416.
- Zomerdijk, P.J. et al. 1971. Broedvogels van Noord-Holland Noord. Zaandijk.
- Zomerdijk, P.J. 1978. De achteruitgang van de zomertaling (*Anas querquedula*) als broedvogel in Noord-Holland Noord. De Pieper 17: 69-74.

Adres: Stuartstraat 105,
1815 BR Alkmaar,
tel. 072-125423.

